

را نپسندیده است. (ص ۳۲-۳۳)

او گاه به فراخور مطلب، درباره تاریخ اسلام نیز سخن گفته که گاهی نادرست است. (ص ۲۵-۲۶)

نویسنده در پایان کتاب، پس از نقدی کوتاه بر وهابیان، افزون بر سه عامل اعتقاد به جبر، جهل و خودخواهی، از سودجویی، خیانت و دست‌نشانده‌گی برخی رهبران ملل اسلامی به منزله عوامل عقب‌ماندگی و پراکندگی کشورهای مسلمان یاد کرده و پرهیز از تعصبات مذهبی و اتحاد بر محور «لا اله الا الله» را سفارش کرده است. (ص ۸۸۳)

این کتاب را مؤسسه مطبوعاتی عطایی به سال ۱۳۵۶ ش. در قطع رقعی و ۳۰۰۰ نسخه چاپ کرده است.

عبدالرضا یوسفی مقدم

ارمغان حجاز: سفرنامه حج و عتبات،

نوشته مهندس منوچهر سالور قاجار

این کتاب حاوی یادداشت‌های سفر حج و زیارت حرمین شریفین، مرقد مطهر حضرت زینب علیها السلام، بیت المقدس و مشاهد مشرف عراق است. نویسنده از نخستین دانش‌آموختگان رشته مهندسی برق و ماشین (۱۳۱۴-۱۳۱۷ ش.) از دانشگاه علم و صنعت (هنر سرای عالی

سابق) و از پایه‌گذاران صنعت سیمان ایران است که در تأسیس چند کارخانه سیمان در استان‌های ایران نقش مهم داشته است. او در سال ۱۳۷۶ ش. به عنوان مهندس مکانیک برجسته سال ایران معرفی و از او قدردانی شد. سالور از فعالان کارهای خیریه و عام‌المنفعه نیز بوده و ده‌ها باب مسجد، مدرسه و درمانگاه در کنار کارخانه‌های صنعتی برای بهره‌گیری کارکنان آن‌ها ساخته است.^۱ مهندس سالور قاجار به سال ۱۳۳۵ ش. / ۱۳۷۵ ق. به حج مشرف شد و از آن‌جا به دمشق برای زیارت حضرت زینب علیها السلام و به بیت المقدس و لبنان و سپس برای زیارت ائمه علیهم السلام به عراق رفت.

نثر این سفرنامه ادبی است و گاه از چاشنی شعر و آیات و روایات نیز سود برده است. بخشی از کتاب را آگاهی‌های تاریخی مکان‌ها و آثار مقدس تشکیل می‌دهد. نویسنده هنگام یادکرد از مکان‌ها و زیارتگاه‌ها نخست به معرفی آن‌ها می‌پردازد و آگاهی‌هایی تاریخی از آن‌ها و نیز شخصیت‌های مربوط را بدون ذکر منبع ارائه می‌کند. (برای نمونه:

ص ۱۸-۱۹، ۵۷-۵۹) او صفحاتی را به معرفی اهل بیت علیهم السلام اختصاص داده و به گونه مختصر و مفید، زندگی‌نامه حضرت خدیجه علیها السلام (ص ۱۶) و دختر گرامی‌اش حضرت فاطمه علیها السلام (ص ۳۵-۳۷) و امامان مدفون در بقیع را نوشته

۱. آفریش، ۱۳۸۶/۱۲/۷.

سال سلطان حسین میرزا رخشانی معرفی کرده، به کنایه می‌گوید که توفیق دیدار او را نیافته است. (ص ۶۸) او از چگونگی سرپرستی حاجیان سخت گله کرده است. به گزارش نویسنده، هماهنگ‌سازی و سرپرستی حمل و نقل حاجیان ایرانی بر عهده کارمندان سفارت ایران بوده؛ ولی آنان حضور نداشته‌اند (ص ۷۴-۷۶) و کارگزاران عرب حمل و نقل با ایرانیان دشمنی می‌ورزیده‌اند. (ص ۴۸) او به فراخور تخصص خود، در مسائلی چون تأمین آب آشامیدنی (ص ۱۲-۱۳) و بازرگانی جده (ص ۱۳) نیز اظهار نظر کرده است.

از ویژگی‌های این سفرنامه، بهره‌گیری از تصویرهای گوناگون از مکان‌های زیارتی مدینه و مکه است. نویسنده در وصف مکان‌های مقدس به تاریخچه و مدفونان آن جای‌ها (ص ۱۷) اشاره کرده است. حدود دو سوم کتاب، سفرنامه حج است و دیگر بخش‌های کتاب به شرح سفر دمشق، بیروت، بیت المقدس و عراق پرداخته است.

این کتاب به سال ۱۳۳۹ ش. با سرمایه کتابخانه ابن سینا در چاپخانه اتحاد تهران در ۱۵۳ صفحه با قطع وزیری چاپ شده است.

◀ منابع

آفرینش (روزنامه).

محسن صادقی

است. (ص ۳۸-۴۶) نویسنده جز دیده‌های خود، در چند مورد نیز بدون ذکر نشانی دقیق، به منابع مکتوب استناد کرده است؛ مانند سفرنامه ابن جبیر و ابن بطوطه. (ص ۱۲) آگاهی‌های تاریخی و جغرافیایی مربوط به هر موضوع، هوشمندانه و دانشورانه برگزیده شده و بدین رو، پس از گذشت سال‌ها هنوز این کتاب برای حج‌گزاران می‌تواند مفید باشد.

کتاب گاه لحن انتقادی به خود گرفته است. انتقادهای او از سیاست دولت عربستان در ویران ساختن آثار و بناهای تاریخی و مقدس مانند بقیع در جای جای کتاب به چشم می‌خورد. (برای نمونه: ص ۲۶-۲۷، ۳۲، ۴۷-۴۸، ۷۳، ۷۷) در این میان، مقایسه وضع اسفبار بقیع با شکل مناسب مکان‌های مقدس اسلامی در ایران خواندنی است. (ص ۲۲-۲۳) وضع بد رفاهی (ص ۴۹-۵۲)، بهداشتی و درمانی حاجیان ایرانی و بی‌توجهی سرپرست حاجیان ایرانی به این نکته، از دیگر انتقادهای نویسنده است. او به این مناسبت آماري ارانه کرده و شمار حاجیان ایرانی را در آن سال ۱۰۶۴۹ تن و حاجیان عراقی را ۴۸۵۰ تن دانسته و گزارش نموده که با وجود فزونی حاجیان ایرانی، امکانات بهداشتی و درمانی عراقیان بیشتر و بهتر است. همه حج‌گزاران در آن سال، ۲۳۲۹۷۱ تن بوده‌اند. (ص ۶۷-۶۸)

نویسنده سرپرست حاجیان ایرانی را در آن

اروپا: از قاره‌های جهان؛ سکونتگاه شماری از حج‌گزاران

بخشی از جمعیت حج‌گزار، مسلمانان ساکن اروپا هستند. نیز بخش شایان توجهی از ارتباط اروپا با مکه و مدینه، مربوط به سفر جهانگردانی است که در سده‌های پیشین به این دو شهر سفر کرده‌اند.

قاره اروپا، پس از اقیانوسیه، کوچک‌ترین قاره جهان است و به لحاظ جمعیت پس از آسیا و آفریقا، رتبه سوم را دارد. ۴۷ دولت در قاره اروپا جای گرفته‌اند. مساحت این قاره افزون بر ۱۰/۰۰۰/۰۰۰ کیلومتر مربع و جمعیت آن بیش از ۷۰۰/۰۰۰/۰۰۰ تن است و ساکنان آن به حدود ۵۰ زبان سخن می‌گویند. مسیحیت دین رایج آن است و پیروان کلیسای کاتولیک دارای اکثریت هستند و پیروان کلیسای ارتدکس و پروتستان‌ها در رتبه‌های بعد جای دارند. شمار مسلمانان این قاره به بیش از ۵۰/۰۰۰/۰۰۰ تن می‌رسد. افزون بر مسلمانان روسیه که بخش بزرگی از مسلمانان اروپا را تشکیل می‌دهند، مناطق مسلمان‌نشین مانند بالکان و کشورهای آلبانی و بوسنی و هرزگوین در اروپا قرار دارند.^۱

◀ تاریخ اروپا: یونانیان نخستین مردم

۱. الموسوعة العربية، ج ۳، ص ۳۴۱، ۳۵۰-۳۵۱؛ جغرافیای جهان اسلام، ص ۴۱۲، ۴۲۳.

اروپایی بودند که تمدنی پیشرفته را در حدود سال ۵۰۰ ق.م. بنا نهادند.^۲ دستاوردهای درخشان دانشی و هنری این تمدن را که زیربنای تمدن اروپایی در سده‌های بعد بود، رومیان که در سده دوم ق.م. امپراتوری خود را بنا نهادند، جذب و به آیندگان منتقل کردند.^۳ اروپا در دوران امپراتوری روم، شاهد ظهور و گسترش مسیحیت بود. این دین در سده چهارم م. در دوران امپراتوری کنستانتین، دین رسمی اروپا شد.^۴ با نابودی امپراتوری روم، این سرزمین به سال ۳۹۵ م. به دو بخش شرقی با مرکزیت قسطنطنیه و غربی با مرکزیت رم قسمت شد.^۵ پس از هجوم اقوام صحرائین ژرمن و هون و گوت و فروپاشی امپراتوری روم غربی در سده پنجم م. قرون وسطا در تاریخ اروپا آغاز گشت.^۶

از سده شانزدهم م. اروپا چند تحول بنیادین را تجربه کرد. آغاز و گسترش نهضت رنسانس که در اصل جنبشی هنری بود و بازگشت به میراث یونان و روم^۷، اروپا را به

۲. تاریخ جهان نو، ج ۲، ص ۱۷.

۳. تاریخ جهان نو، ج ۲، ص ۲۳.

۴. تاریخ جهان لاروس، ج ۱، ص ۲۶۹؛ اطلس تاریخی جهان اسلام، ص ۲۲۷.

۵. اطلس تاریخی جهان اسلام، ص ۱۷۶.

۶. تاریخ جهان لاروس، ج ۱، ص ۲۸۳-۳۱۱؛ اطلس تاریخی جهان اسلام، ص ۱۹۴-۱۹۵؛ تاریخ جهانی، ص ۳۳۳-۳۴۷.

۷. تاریخ جهان لاروس، ج ۲، ص ۹-۳۱؛ تاریخ جهانی، ج ۲، ص ۷.